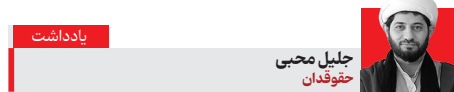

علوم انسانی در حوزه سرآمد و پیشرو

جلیل محبی

یادداشت

بیانیه آیت الله خامنه ای درباره «حوزه سرآمد و پیشرو» تصویری روشن و کل نگر از نهاد حوزه علمیه به دست می دهد، اما نکته تأمل برانگیز در این بیانیه، غیبت کلیدواژه «علوم انسانی اسلامی» است و به جای آن، «فقه و فقهات» و نظام فکری برآمده از فقه به عنوان اصلی ترین منبع تولید علم و سامان بخش نظامات اجتماعی در جامعه اسلامی، همانند سال های ابتدایی پیروزی انقلاب، معرفی می شود.

در این رویکرد سنتی که دوباره جان گرفته است، علوم انسانی غربی اگرچه در مقام داده های تجربی و شناخت وضعیت موجود به رسمیت شناخته می شوند، اما فاقد صلاحیت برای تولید الگوهای هنجاری و معرفی در نسبت با جامعه اسلامی هستند، حتی پروژه اسلامی سازی علوم انسانی آن گونه که سابقاً دنبال می شد، در اینجا موضوعیت مستقیم نمی یابد، زیرا اصالت با «فقه» است، نه آن که فقه در ضمن علوم انسانی مندرج شود. به همین دلیل است که آیت الله خامنه ای در این بیانیه بر «آشنایی فقیه با علوم انسانی» تأکید دارد، نه بر «تولید علوم انسانی اسلامی توسط حوزه یا دانشگاه»، این بدان معناست که علوم انسانی موجود مواد خام یا ابزار کمکی اند و تنها وقتی در ساحت فقهات جای گیری کنند، مشروعیت علمی و دینی پیدا می کنند.

اصل دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که باتدوین شهید بهشتی شکل گرفت، بر «علم» به عنوان یکی از پایه های نظام جمهوری اسلامی تأکید دارد، اما در کنار آن از «عدل»، «امامت»، «نبوت» و «توحید» سخن می گوید. در نگاه شهید بهشتی، علم درون دینی و بیرون دینی، عقل و تجربه، همه در دل نظام توحیدی معنا پیدا می کنند. در واقع، شهید بهشتی خراهان تعادل بین علم و دین، عقل و نقل، تجربه و وحی بود و در این بیانیه، «فقهات» نقش واسط و حاکم بر دیگر ساحات علمی را داشته و مثابه چهارراه علوم عمل کرده و در آن مسیر جدیدی باز می شود.

این سر فصل نشان می دهد که منطق آیت الله خامنه ای، بازگشت به منطق قانون اساسی نوشته شهید بهشتی، به معنای احیای نقش «فقیه» به عنوان مرجع نهایی داور در باب علم و حکمرانی است و این، باز تعریف جایگاه علم است در افق تمدنی جمهوری اسلامی. از این رو این بیانیه جایگاهی بی بدیل برای «فقه» و «فقیه» قائل است؛ چنانکه گویی فقیه، نه صرفاً دانشی برای صدور فتوا در امور شخصی، بلکه بنیان اصلی برای طراحی نظامات اجتماعی و راهبری جامعه به سوی تمدن اسلامی است که تلاش هایی وجود داشت که این راه به مفهومی به نام علوم انسانی اسلامی بسپارد.

در اینجا فقه به عنوان «الگوی معرفی تولید نظم اجتماعی» مطرح می شود؛ به این معنا که همه ساحات حیات جمعی، اعم از اقتصاد، سیاست، خانواده، قضا، فرهنگ و آموزش، باید یا مستند به فقه باشند و یا تحت اشراف آن تعریف شوند. از این رو فقه نه تنها ابزار تشخیص حلال و حرام که «مبدأ شکل گیری الگوهای حکمرانی» است. از این منظر، تولید علم دینی بدون فقه ممکن نیست؛ زیرا «الافقه چهارچوب مشروعیت معرفی راتعیین می کند، ثانیاً فقیه آگاه به زمان و مکان و مسلط به علوم جدید است که باید تمایز میان «علم نافع» و «علم مضر و مضر» را در هر حوزه روشن کند و ثالثاً هر تئوری ای در باب اداره جامعه، حتی اگر از سوی دانشگاهیان پیشنهاد شود، باید از مجرای فقهات عبور کند تا به مرحله سیاست گذاری برسد.

این بیانیه به صراحت تصریح می کند که وظیفه طراحی نظام های اجتماعی همچنان بر دوش حوزه است و این نه یک مسئولیت جنبی، بلکه بخشی از هویت فقهات است.

این نگاه، تأکیدی مضاعف بر آن دارد که فلسفه، کلام، تفسیر و سایر علوم دینی، ضروری و مفیدند، اما «مرجع نهایی» نیستند. آن ها یا در خدمت فقه هستند یا پشتیبان آن و بستر تفکر پسینی فقیه را فراهم می کنند. این «فقه محوری» به ویژه در نسبت با علوم انسانی، به معنای آن است که دیگر نهادهای دانشی تنها زمانی در فرایند حکمرانی اسلامی اعتبار دارند که در نسبت با فقه قرار گیرند. در اصل دوم قانون اساسی، ایمان به امامت و عدل، در کنار علم و وحی و عقل، به عنوان بنیادهای جمهوری اسلامی شمرده شده است. نگاه رهبر انقلاب در این بیانیه به نوعی باز تعریف همان اصل یا محوریت نقش فقیه به عنوان معمار نظام اجتماعی و تنظیم گر تمامی ساحات زندگی بر پایه شریعت است. در منطق بیانیه، فقه اسلامی نه فقط ابزار تشخیص احکام، بلکه معماری است برای طراحی کلان تمدن اسلامی. این نگاه، ضمن تأکید بر فقه سنتی، افق های جدیدی از نقش فقهات در علوم انسانی، سیاست گذاری و آینده سازی می گشاید. به بیان دیگر، «فقیه» نه فقط مفتی، بلکه «مهندس اجتماعی» در جامعه اسلامی است.

در بیانیه «حوزه سرآمد و پیشرو»، یکی از مؤکدترین نکات آیت الله خامنه ای آن است که فقیه باید به علوم روز آشنا باشد؛ اما این آشنایی، نه برای پیروی، بلکه برای «نقد»، «غربال» و «استخراج قابلیت های تمدنی» آن است. این تفاوت بنیادین در نقش، بسیار کلیدی است؛ فقیه، به مثابه یک «مرجع معرفتی مستقل» باید به حدی

از شناخت برسد که بتواند، الف: سره

را از ناسره در علوم انسانی غربی

تمییز دهد، ب: کاستی های

معرفتی و تمدنی این علوم را

شناسایی کند، ج: چهارچوبی

بومی و دینی برای حکمرانی در

حوزه فرد و خانواده و جامعه

طراحی کند.

ادامه در صفحه ۲

فرهنگستان

دوشنبه ۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۴
۱۴ ذی القعدة ۱۴۴۶
۱۲ می ۲۰۲۵

شماره ۴۴۰۹
صفحه ۱۶
۱۰۰۰۰ تومان

FARHIKHTEGANONLINE
FARHIKHTEGANDAILY.COM

«فرهنگستان» گزارش می دهد

افکار سنجی ها می گویند انرژی هسته ای حق مسلم ماست

۷

تلاش آمریکا برای تمرکز بر شرق آسیا و جنبش داخلی «اول آمریکا»
چه بلایی بر سر روابط واشنگتن - تل آویو آورده اند؟

مرگ تدریجی یک رابطه؟

۱۴

مواضع ضد و نقیض ویتکاف فضای دور چهارم مذاکرات راسنگین کرده بود

احتمال ادامه مذاکرات به معنای عقب نشینی آمریکا از مواضع اعلامی است

مذاکره در اوج بدبینی

گزارش «فرهنگستان» از صنعت پول ساز و لاکچری پت در ایران

اقتصاد عجیب پت پشتیبان سگ گردانی

۱۶

امارت، جلال راهم ممنوع کرد

لیست کتب و نویسندگان ایرانی ممنوعه در حکومت امارت اسلامی در افغانستان طولانی تر شد

۱۱

معاون توسعه و مدیریت منابع دانشگاه آزاد خبر داد

رشد ۳۵ درصدی حقوق مبنای
استادان دانشگاه آزاد در ۱۴۰۴

۴

دکتر طهرانچی در آیین افتتاح سرای نوآوری «سلامت سیمرغ» خبر داد

طراحی اولین بیمارستان
هوشمند توسط دانشگاه آزاد

۴

درباره مصاحبه وزیر جهاد کشاورزی و برخی مواضع نزدیکان رئیس دولت:

یادتان نرود!
زبان رسمی فارسی است

۷